

DIE DOLEANSIE EN DIE CHRISTELIKE GEREFORMEERDE KERKE

Prof L. Floor.

Inleiding

Hierdie jaar is dit honderd jaar gelede dat in Amsterdam, Nederland 'n kerklike beweging tot 'n dramatiese hoogtepunt gekom het in die Doleansie.

Dr. A. Kuyper was sonder enige twyfel die leier van daardie beweging. Uit sy korrespondensie met Groen van Prinsterer leer ons hom reeds ken as "de strateeg van de Doleantie" (Van 't Spijker, 1986 : 260). Soos 'n generaal het Kuyper sy planne gereed gehad en gewag vir die regte oomblik om op te tree.

Dit was Kuyper se bedoeling om die sinodale organisasie van die Hervormde kerk van sy dae in sy krag te breek, om die belydenis in sy glorie te herstel en om die ingesonke kerk uit sy slaap wakker te skud.

In 1884, die vierhonderdste gedenkjaar van die geboorte van die Duitse hervormer, Maarten Luther publiseer Kuyper sy beroemde "Tractaat van de Reformatie der Kerken, aan de zonen der Reformatie hier te lande op Luthers vierde eeuwfeest aangeboden". Wie hierdie boek van Kuyper lees, word getref deur die breedheid van visie wat die skrywer openbaar. Sy kennis van die kerkbeskouing van die Gereformeerde vaders is werklik indrukwekkend. Maar alles wat Kuyper skryf is gerig op die groot doel: die plan van aksie van die Doleansiebeweging. Die hele "Tractaat" is soos 'n pyl met aan die einde die skerp punt: van de nu te ondernemen Reformatie (Kuyper, 1886 : 196—204).

Kuyper se strategie mag die indruk skep dat hy op 'n wêreldse wyse beoog om die Hervormde kerk te kaap as hy byvoorbeeld vir Groen van Prinsterer skrywe in 'n brief van 19 September 1872: "Onse positie wordt met den dag gewichtiger. Zie ik wel, dan is er een besliste meerderheid om tegen de synode in verzet te komen". Kuyper besef egter dat die tyd vir optrede nog nie ryp is nie, want hy vervolg in sy brief: "Thans moet ik eerst onze kerken en fondsen nog in veiligheid brengen. Daaraan ben ik bezig. Doch eer dit in zulk een lichaam als onze Gemeente gereed is, moet er veel besproken, geschreven en georganiseerd. Dan sal het op autonomiseering onzer gemeente en daaruit volgende splitsing in drie groepen uitloopen" (Van 't Spijker, 1986 : 260).

Kuyper wou die Hervormde Kerk van binne uit reformeer. Aan die opregtheid van sy bedoelings behoef nie getwyfel te word nie. Wel roep die metode wat hy soms gebruik om sy doel te bereik allerlei vrae op.

Gevolg van Kuyper se reformasie-pogings was dat hy teen sy wil en bedoeling buitekant die Hervormde Kerk geraak het. Toe die Doleansie 'n feit geword het, was daar op die ou end twee groeperinge wat los van die Hervormde Kerk en langs die Hervormde Kerk selfstandig opgetree het: die Christelike Gerefor-

meerde Kerk (van 1834) en die Nederduitsch Gereformeerde Kerk (van 1886).

In 1892 het hierdie twee Reformatoriese kerke tot 'n kerklike vereniging gekom onder die naam De Gereformeerde Kerken in Nederland.

'n Gereformeerde kerkhistorikus het hierdie gebeurtenis toe twee hoofstrominge langs die Hervormde Kerk saamgevloei het, aangedui as "Een der grootste kerkhistorische gebeurtenissen van de 19e eeuw" (Praamsma, 1950 : 286).

'n Klein groepie beswaardes uit die Christelike Gereformeerde kerk kon nie met die saamsmelting instem nie en het apart bly voort bestaan. Hulle het die oorspronklike naam van die ou afgeskeide kerk behou, hoewel die enkelvoud later in 'n meervoud verander is: De Christelike Gereformeerde Kerken in Nederland. Hierdie kerkverband het sy predikanteopleiding in Apeldoorn en onderhou volle kerklike korrespondensie met die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika.

Wat het die Christelike Gereformeerde broeders in 1892 beweeg om nie met die vereniging met die Dolerendes saam te gaan nie?

Die Beswaarskrif

Om die motiewe van die Christelik Gereformeerde broeders te ontleed, is dit noodsaaklik om die offisiële dokumente te raadpleeg. In 'n beswaarskrif onderteken deur Ds. F. P. L. C. van Lingen en Ds. J. Wisse en 700 lidmate van die Christelike Gereformeerde Kerk lees ons dat hulle nie teen die vereniging van beide kerkgroepe as sodanig gekant was nie. Hulle het besware teen die tydstip van die vereniging en teen die voorwaardes waaraan voldoen moet word. Daarom skryf hulle aan die Sinode van die Christelike Gereformeerde Kerk te Amsterdam, 7—17 Junie 1892: "Broeders! sluit thans nog niet definitief de door zoovelen gevreesde Vereeniging" (Jongeleen, 1949 : 143).

Wanneer ons die besware van die Christelike Gereformeerde broeders weeg dan trek dit saam in twee punte, naamlik die siening van die Dolerendes op die kerk en hulle opvattings oor wedergeboorte en doop. Hulle skryf in hul beswaarskrif:

- "b. In den strijd der laatste jaren bleken de beginselen van Afscheiding en Doleantie met elkander in strijd, vooral in de beschouwing van de Hervormde Kerk. Indien dan niet één der twee beginselen in de Vereenigde Kerken aan het andere zal opgeofferd worden, waarvan kan hunne samenvoeging dan anders oorzaak zijn dan van twist en eindelooze verwarring?
- e. En eindelijk is het ons een overwegend bezwaar voor gereformeerd te erkennen, wat door voorgangers der doleerende Kerken in den laatsten tijd in het publiek is uitgesproken en geleerd omtrent wedergeboorte en den Heiligen Doop." (Jongeleen, 1949 : 143).

Om te oordeel of hierdie besware wettige besware was en of die Christelike Gereformeerde broeders reg opgetree het toe hulle geweier het om met die Vereniging van 1892 saam te gaan, kan ons

kyk na die verdere verloop van die kerkgeskiedenis in Nederland om 'n historiese regverdiging vir hulle daad te soek. Dit is egter gevaarlik om uit die gevolge van historiese feite en uit die geskiedenis die wil van God te probeer aflei (Berkouwer, 1950 : 217). Laat ons liever die feite self toets aan die Skrif en die kessessie.

Die siening op die kerk

In die beswaarskrif van die Christelike Gereformeerde broeders blyk dit dat daar 'n verskil is tussen die Christelike Afsgekeidenes en die Dolerendes in hul visie op die kerk. Hulle stel dat by ondersoek "bleken de beginselen van Afscheiding en Doleantie met elkander in stryd, vooral in de beschouwing van de Hervormde Kerk" (Jongeleen, 1949 : 143).

Inderdaad was daar 'n duidelike verskil in visie op die kerk en in concreto die Hervormde Kerk tussen Kuyper en die Afsgekeidenes.

Kuyper was dan ook van oordeel dat die kerke van die Afskeiding van 1834 eintlik nie reg van bestaan het nie. Daar is by hulle 'n sektariese element. Die Christelike Gereformeerde Kerk het hom van die Kerk afgeskei en 'n tent buitekant die vaderlike erf opgeslaan en druiwe geplant wat nog lank nie ryp was nie (vgl. Jongeleen, 1949 : 135).

Kuyper het selfs so ver gegaan om op sy beeldryke manier te skryf dat die Christelike Gereformeerde Kerk "krank in de levenswortel" is (vgl. De Heraut, 11 April 1880). Hierdie uitdrukking het baie bitterheid veroorsaak. Telkens keer kritiek op hierdie uitdrukking terug in die geskrifte van die Christelike Gereformeerde broeders. Kuyper was wel bereid om die uitdrukking 'n bietjie te versag deur die "klanken en woorden" terug te neem (vgl. De Heraut, 11 April 1880), maar oor die saak het hy dieselfde gevoelens behou.

Inderdaad verskil Kuyper se kerkbeskouing grootliks van die van die Christelike Gereformeerdes. Vir die Afsgekeidenes was die Hervormde Kerk 'n valse kerk, 'n kerkgenootskap met 'n onwettige bestuur. Kuyper en sy volgelinge het 'n heeltemaal ander kerkbeskouing gehad. In sy Tractaat onderskei Kuyper drieërlei soort van kerk:

- a. kerke met nog 'n taamlik suiwere bediening van Woord en sakrament.
- b. kerke waar die goeie bediening van Woord en sakrament ontbreek, maar waar nog bidders is,
- c. kerke wat as gestorwenes beskou moet word.

Bygeloof en afgodery het die plek van die waarheid ingeneem. Hulle is dood (Kuyper, 1884 : 31, 32 : 177).

Hier kry ons 'n geheel ander kerkbeskouing. Kerk is volgens Kuyper nog daar waar gelowiges, bidders bymekaar kom. Die wese van die kerk is daar waar die potensie, die moontlikheid dat daar nog gelowiges kan wees aanwesig is (Kuyper, 1884 : 32, 176).

Kuyper ontken ten stelligste dat die Hervormde Kerk van sy dae 'n valse kerk is. Hy verdedig sy standpunt deur 'n geheel nuwe omskrywing van die wese van die kerk te gee. Volgens Kuyper is

die wese van die kerk nog daar solank as daar nog ware gelowiges op 'n bepaalde plek is, ja, hy gaan selfs nog verder deur te stel dat die wese van die kerk nog op 'n bepaalde plek aanwesig is, as daar nog krag tot reformasie is, as daar nog uitverkorenes is ook ook al het hulle nog nie tot bekering gekom nie (Kuyper, 1884 :31, 32).

Kuyper is hier ver verwyderd van die siening van die Christelike Gereformeerde Kerk op die kerk. Die afgeskeie broeder skrywe oor die kerk in terme van art. 27—29 van die N.G.B.

Kuyper se visie op die kerk hang ten nouste saam met sy leer van die wedergeboorte. Solank daar in 'n plaaslike kerk nog die potensie, die moontlikheid tot wedergeboorte is, so lank is die wese van die kerk nog aanwesig (Velema, 1952 : 11).

Die skerpsinnige Ds. F. M. ten Hoor wat een van die intelligenste opponente van Dr. A. Kuyper was, het in sy bekende geskrif *Afscheiding en Doleantie* oor die kerkbeskouing van die Doleansie geskrywe: “De opvatting van het wezen der Kerk, waarvan die Doleantie uitgaat, is principieel fout, wijl zij de oorzaak van de wording der kerk voor haar wezen aanziet, door de kerkformeerende kracht het wezen der Kerk te noemen, brengt men een stuk van het Ethisch Pantheïstische stelsel over in het Gereformeerde systeem” (1890 : 55).

Toe ten Hoor o.a. van die professore H. Bavinck en D. K. Wielenga skerp kritiek ontvang het, skrywe hy in 'n volgende geskrif: *Afscheiding of Doleantie*: “Wij plaatsen ons met de Afscheiding op het standpunt der Schrift en der Boliydenis en beschouwen de zichtbare kerk slechts uit één oogpunt. De kerk is die vergadering der gelovigen” (1891 : 35).

Velema het daarop gewys dat agter Kuyper se kerkbeskouing sy visie op die skepping gesien moet word. “Kuyper se kerkbegrip is niet anders opgebouwd dan heel zijn scheppings — en herscheppingsleer Evenals de historische realiteit bijkomstig is bij de essentie der dingen, evenzo de zichtbare kerk bij de onzichtbare” (Velema, 1957 : 197).

Die opvatting oor wedergeboorte en doop

'n Tweede punt van kritiek van die beswaardes op die Doleansie is die beskouing oor wedergeboorte en doop. Hierdie beswaar word in die Bezwaarschrift “een overwegend bezwaar” genoem.

Die beswaardes kan nie as gereformeerde erken wat deur voorgangers van die Dolerende kerke publieklik oor die wedergeboorte en die doop geleer word. Volgens hierdie opvatting word die doop nie in die eerste plek gesien as 'n verseëling van God se beloftes nie, maar as 'n verseëling van veronderstelde, aanwesige genade (vgl. Veenhof, 1949 : 176—197). Eerlikheidshalwe moet erken word dat die leer van die veronderstelde wedergeboorte nie die offisiële leer van die Gereformeerde Kerke was nie. In 1892 by die Vereniging van beide die kerke was daar tweeërlei voorstelling ten opsigte van wedergeboorte en doop.

Die Christelike Gereformeerde Kerke wat nie met die Vereni-

ging kon saamgaan nie, erken dan ook dat die leer van die veronderstelde wedergeboorte in 1892 nie die leer van die Nederduits Gereformeerde Kerke was nie en dit het in 1892 ook nie die leer van die Gereformeerde Kerke in Nederland geword nie. Hulle beswaar is egter dat daardie leer wel geduld is. Hulle belangrikste beswaar was egter in die Doleansie dat die werk van die Afskeiding misken is.

Die oordeel van die geskiedenis

In 1986 honderd jaar na die Doleansie het die besware van die Christelike Gereformeerde broeders steeds sterker geldingskrag ontvang. Die ontwikkelinge in die Gereformeerde Kerke in Nederland het in 'n groot mate bevestig dat hulle besware om nie nou die Vereniging te sluit nie, wel terdeë geldig was.

Seker, eers ruim 50 jaar later is die leer van die veronderstelde wedergeboorte konfessioneel bekragtig in die bekende Sinodebesluite van 1943/44. Die stryd rondom die Vrymaking het veral gegaan om die leer van die veronderstelde wedergeboorte. "Er rees in de vrijmaking een geweldig en indrukwekkend verzet tegen het systeem van Kuyper, waartegen in de jaren van ons voortbestaan onzensijds ook telkens bezwaren waren ingebracht. Heel nadrukkelijk werd de achtergrond van Kuyper's systeem bloot gelegd: een wedergeboorte begrip, dat nie reformatorisch was" (Velema, 1952 : 45).

Niemand kan ontken dat Kuyper 'n groot teoloog was nie. Altyd het hy 'n wetenskaplike fundering gesoek vir die standpunte wat hy ingeneem het. Tog is daar in Kuyper se teologie hoe indrukwekkend opgebou 'n spekulatiewe en spiritualistiese tendens aanwesig (vgl. Van Teylingen, s.j. : 23, 24).

Velema is van oordeel dat daar Doperse tendense in Kuyper se teologie aangewys kan word (Velema, 1959 : 242, 243).

In die lig hiervan bly dit 'n merkwaardige feit dat in die kringe van die Afskeiding en met name by die broeder wat teen die Vereniging van 1892 beswaar aangeteken het daar verset gekom het teen Kuyper se spekulatiewe denke soos dit in die Doleansie in die leer van die kerk en die verbond tot uitdrukking gekom het.

Diepgaande teologiese vorming het by die Afsgekeie broeders ontbreek. Teologieswetenskaplik was daar niemand behalwe misken Ds. F. M. ten Hoor wat hom met Kuyper kon meet nie. Daarom is dit des te meer merkwaardig dat daar in die kritiek op die Doleansie so 'n suiwer Reformatoriese geluid gehoor is. Dit kan net op een manier verklaar word, naamlik dat die broeders van die Christelike Gereformeerde Kerk hulle streng gebind geag het aan die Konfessie en die Liturgiese Formuliere. Wat nie daarmee in ooreenstemming was nie, het hulle afgewys en wat nie daaruit gelegitimeer kon word nie het hulle met wantroue bejeën (Van Teylingen, s.j. : 28).

Die les wat ons uit die geskiedenis van die Doleansie kan leer, is om as Gereformeerde Kerk in 1986 eenvoudig Bybels-konfessioneel te bly.

Literatuur

- BERKOUWER, G. C. 1950. *De Voorzienigheid Gods*. Kok, Kampen.
- JONGELEEN, J. 1949. *Hoofdzaken uit de Geschiedenis der Gereformeerde Kerken in Nederland van 1795 tot heden*. Bout, Huizen (N.H.).
- KUYPER, A. 1884. *Tractaat van de Reformatie der kerken aan de zonen der Reformatie hier te lande op Luthers vierde eeuwfeest*, Hôvekes, Amsterdam.
- PRAAMSMA, L. 1950. *Hef dwaze Gods*. Wageningen.
- VAN TEYLINGEN, E. G. *Aard en achtergrond van het geschil in de Gereformeerde Kerken*, s.j.
- VAN 'T SPIJKER, W. 1986. *De Doleantie — 1886—1986*, in: *Jaarboek 1986 van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland*, Buyten en Schipperhein, Amsterdam.
- VEENHOF, C. 1949. *Om de "Unica Catholica"*, Oosterbaan en L. Cointre, Goes.
- VELEMA, J. H. 1952. *Toen en Thans (1892 — 1952) saam met Kremes*, W. Haarlem.
- VELEMA, W. H. 1957. *De leer van de Heilige Geest bij Abraham Kuyper*. Kok, Kampen.